

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
“Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”**

кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності

Південно-українське відділення соціологічної асоціації України, м.Одеса

М А Т Е Р І А Л И

VIII Всеукраїнської наукової інтернет-конференції

“ОСВІТА ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ”

(Одеса, 24-25 квітня 2020 року)

Одеса -2020

УДК: 37+316.61

О72 Освіта та соціалізація особистості // Матеріали VII Всеукраїнської інтернет-конференції (Одеса, 24-25 квітня 2020 р.) 56 с.

Рецензенти:

Плавич В.П. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри загально правових дисциплін і міжнародного права одеського національного університету імені І.І.Мечнікова

Халапсис О.В. - доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України

Збірник матеріалів VIII Всеукраїнської інтернет-конференції «Освіта та соціалізація особистості» вміщує матеріали, які досліджують освіту XXI століття, інновації та перспективи розвитку; стан та проблеми реформування системи української освіти; філософію освіти перед викликами сучасності; молодь в освітньому просторі: механізми соціалізації та самореалізації; соціальну адаптацію особистості в умовах суспільних трансформацій; ціннісні орієнтири та культурні практики особистості в українському суспільстві та розглядаються девіації та суспільні рухи у соціальному просторі сучасної України. Рекомендовано для науковців, педагогів, докторантів, аспірантів, студентів.

Ухвалено до друку та розповсюдження мережею інтернет вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 10 від 28 травня 2020 року)

Добролюбська Юлія Андріївна - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки Університету Ушинського

МЕТОДОЛОГІЧНІ КОРИННЯ КРИЗИ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ОБРАЗУ МИСЛЕННЯ

Після набуття Україною незалежності стали більш доступними різноманітні архівні джерела, зник тиск з боку ідеологічної цензури. Це викликало тематичний сплеск, постановку нових проблем та спроб їх незаангажованого вирішення. Разом з тим, у методологічному світогляді склалася ситуація кризи сучасного історичного образу мислення. Історичний прогресизм як інерційно-переважаючий стиль мислення хоча і піддається вже планомірній облозі та прицільному обстрілу, але, тим не менше, залишається поки ще на плаву. Його головним, хоча і неявно-вираженим вразливим місцем залишається його початкова несумісність з традицією як принципово непереборною тканиною історії. Що підводить нас до постановки питання про імітаційну природу сучасного науково-історичного мислення.

На вістрі політичного дискурсу доречність гранично різкої постановки фундаментальних теоретичних питань сумнівів не викликає. Як не викликає сумнівів й те, що в академічному середовищі щодо таких же питань доречні обережність та виваженість. Тим більше, що історичний матеріалізм служив вітчизняній науці методологічним засобом осмислення навколишнього світу понад століття. Основні положення цього вчення увійшли в плоть і кров вітчизняного суспільствознавства, склали його аксіоматичну, тобто закріплену на несвідомому рівні, основу. Не тільки пересічна, але й масова наукова спільнота привчена думати, що єдиний спосіб кардинального осмислення проблеми – це її осмислення в глобальному історичному контексті.

Але що таке «глобальний історичний контекст»? Якщо спробувати відповісти на питання не формально, а по суті (тобто на методологічно-змістовному рівні), то виявиться, що проблема «історизму» існує сьогодні не в якості готового рецепту рішення прикладних задач, а в якості сукупності найгостріших питань, породжених прихованою в суспільних науках кризою.

Криза виявляє себе фактом неявного дистанціювання багатьох вчених від методології історичного матеріалізму. Це видно з порівняння статей, які висвітлюють тему історизму в новітніх філософських словниках: поняття історизму зводиться до рівня гераклітівських уявлень про змінюваність всього сущого в часі [2, с. 175].

Найцікавіше, що з'явилися філософські словники, де статті «Історизм» немає взагалі [7, 3, 8], як немає вже і статті «Історичний матеріалізм». А там, де поняття історичного матеріалізму все ще зберігається, йому дається знищувальне визначення: «Амбіції теоретиків та апологетів історичного матеріалізму на надання йому статусу універсальної парадигми соціальної філософії та соціології, заснованої на позитивістських методологіях, натуралізмі в трактуванні суспільства та причинно-механічній моделі пояснення світу, були спростовані досягненнями природничих і гуманітарних дисциплін ХХ століття – новітніми макроекономічними моделями, загальною теорією систем, уявленнями про нелінійні процеси, даними наук про масові комунікації. Одночасно крах соціалізму в Європі, найбільш загальною санкцією якого теоретично був історичний матеріалізм, наочно продемонстрував реальні переваги сучасних неортодоксальних соціологічних, політологічних, психологічних і інших методик адекватного відображення та перспективної реконструкції ходу історичного процесу. Серйозні сумніви європейських інтелектуалів в правомірності концепції необмеженого соціального прогресу (серцевини і «душі» історичного матеріалізму) також сприяли занепаду цієї колись модної ідеологічної доктрини соціально-філософського спрямування» [3, с. 450].

Є, втім, і заявки на не вичерпання потенціалу історичного матеріалізму [6, с. 225-226]. Щоб зрозуміти, чому вони не заслуговують на довіру, достатньо трохи уважніше, ніж зазвичай, вдуматися в традиційне визначення принципу історизму: «Історизм – це підхід до об'єкта з точки зору закономірного процесу його розвитку» [9, с. 352.]; «Історизм – принцип пізнання речей і явищ в їх становленні та розвитку, в органічному зв'язку з умовами, що їх породжують» [5, с. 177].

З позицій елементарної логіки дані формулювання принципово тавтологічні: вони одночасно служать вимогою розглядати явище з точки зору закономірного процесу його розвитку (в конкретних умовах його становлення та розвитку), а також інструментом вивчення цього процесу (цих конкретних умов). Тобто в своїх традиційних формулюваннях принцип заздалегідь передбачає знання того, на вивчення чого націлений. Тим часом «науковий доказ не повинен припускати як передумову то саме, обґрунтовувати що є його завданням» [10, с. 14-15], інакше ми маємо ситуацію, що зветься «коло в доказах».

Суть проблеми кола в доказах полягає в неможливості вирватися з потоку замкнутих один на одного мовних понять, кожне з яких розкривається через посередництво інших понять, а ці інші – за посередництвом нових понять і так далі – аж до вичерпання всього мовного універсуму. В науках ж, заснованих на ідеї часової динаміки, суть проблеми посилюється гіпнозом поняття «походження», що створює ілюзію вивільнення з полону замкнутих на самих себе понять. Насправді «коло» тут гранично оголює свою сутність, намагаючись пояснити походження чого-небудь за допомогою того, що саме вимагає пояснення, тобто за допомогою міфологічної за своїм генезисом презумпції «походження».

У перекладі на рівень методологічного узагальнення ситуація формулюється так: якщо історизм, який розуміється як особливим чином обумовлена презумпція «походження», похідний від ранніх (міфологічних) форм колективного мислення, то пояснювати походження самих цих форм історично означає замикатися в полоні тавтологічних умовиводів. У філософії та логіці науки такий підхід до предмету вважається не маючим власної доказової сили та називається методологічним порочним колом [1, с. 90].

Проблема порочного кола в історичній науці – це проекція на світогляд чисто формальної проблеми парадоксів теорії нескінченних множин. Обидві вони – і ситуація порочного кола в історичній науці, і ситуація з парадоксами теорії нескінченних множин – похідні від концепції актуальної нескінченності, оскільки нескінченне зростання інформаційної різноманітності, що задається параметром розвитку «від простого до складного», аналогічно нескінченному зростанню значень в ряду натуральних чисел. Але в математиці суперечливість висновків, побудованих на використанні ідеї нескінченності, була осмислена ще на початку XX століття; у світоглядній же сфері, що є ареною зіткнення далеко не одних тільки наукових інтересів (але й політичних та ідеологічних), вона продовжує ігноруватися досі.

На жаль, ігнорується вона головним чином вітчизняними фахівцями. Оскільки тут у XX столітті мало місце не стільки рішення наукових завдань, скільки виконання держзамовлення на критику буржуазної ідеології, то і всю проблематику, пов'язану з «незручними» запитаннями теорії та історії культури, вітчизняні методології взагалі проспали. Тому-то вони і змушені сьогодні займатися сором'язливо-мовчазним переписуванням відповідних підручників, посібників та словників. А в ролі «крайніх» при цьому залишаються гуманітарії вузькоспеціального профілю. Виховані практикою попередньої епохи в сліпій довірі до спущених зверху методологічних установок, вони якщо і помічають зміни, то не сприймають їх.

Це означає, що, опинившись за фактом в положенні теоретично роззброєних, вони, як правило, навіть не усвідомлюють себе такими, задовольняючись в якості методології суспільних наук її імітаційними штампами колишніх часів. Мається на увазі, що історичний розвиток – це щось загальновідоме і всім зрозуміле. Насправді ж нічого загальновідомого та всім зрозумілого в процесі історичного розвитку немає. А є панівне в науковій свідомості спекулятивне поняття, в рамках та засобами якого протягом останнього сторіччя інтерпретувалися всі інші поняття. І є застаріла теорія – традиційне трактування соціальних

процесів, налаштоване виключно під камертон прогресу. В той час як в житті мають місце визнані наукою інші способи пояснення динаміки соціальних процесів.

Але ясно, що в умовах зберігання засилля прогресистських інтерпретацій історичного процесу, тобто в умовах ігнорування ситуації методологічного порочного кола, ні про які альтернативні моделі розвитку всерйоз говорити не доводиться. Що виявляється наростаючими труднощами в сфері наукового взаєморозуміння.

Ситуація ускладнюється тим, що протистояння «класичного» («прогресистського») і «некласичного» розуміння суті історичного процесу до сьогодні не вийшло на рівень свідомо заявленої рефлексії. Справа в тому, що тривале переважання «прогресистських» установок створило в колективній науковій та масовій свідомості щось на зразок натоптаної колії несвідомого переконання, згідно з яким «прогресистський» стиль мислення – єдино-науковий та безальтернативний. Переконання це ніколи не ґрунтувалося на доведених фактах – воно виросло з припущень, яким свого часу надали довіру авансом, сподіваючись, що в подальшому факти їх підтвердять. Факти, однак, показали зворотне. Проте вибиратися з натоптаної колії ментальних штампів ніхто до цих пір не збирається.

Все це означає, що ми маємо справу з ситуацією зависання в методологічній недодуманості: з одного боку, вчені продовжують несвідомо чіплятися за теорію, в яку факти вже не вписуються, а з іншого – змушені рахуватися з фактами, для яких немає адекватної їм теорії (як немає часто й розуміння її необхідності). Ситуація ця зовсім не нешкідлива, оскільки позбавляє науковий стиль мислення методологічної обґрунтованості. Саме звідси виникає напівусвідомлена підміна творчого пошуку правилами «гри в науку», що знижує соціальну значимість знання. А на свідомому рівні оволодіння правилами «гри в науку» сприяє тому, що досягнення соціального успіху стає самостійним, мало сумісним з наукою і навіть прямо ворожим йому заняттям. Тому не дивно, що у всіх своїх скільки-небудь серйозних наукових узагальненнях прогресистський стиль мислення все частіше обертається кризовою ситуацією недовіри до історичного знання, а в кінцевому рахунку – його компрометацією в очах широкої громадськості.

Список використаних джерел

1. Горюнков С. В. О соотношении мифологии и онтологии (в свете идей В. И. Вернадского) // Ноосфера и художественное творчество. – М.: Наука, 1991. – С. 88-100.
2. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Рук. проекта В. С. Степин, В. Г. Семигин. – М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – С. 175.
3. Новейший философский словарь / под ред. А. А. Грицанова. – Минск: Книжный дом, 2002. – 1376 с. .
4. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3-22.
5. Философский словарь. 5-е изд. / под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
6. Философский словарь. 7-е изд., перераб. и доп. / под ред. И. Т. Фролова. – М.: Республика, 2001. – 719 с.
7. Философский словарь / под ред. П. С. Гуревича. – М.: Олимп, 1997. – 320 с.
8. Философский словарь: Справочник студента / под ред. Г. Г. Кириленко, Е. В. Шевцова. – М.: АСТ, 2002. – 702 с.
9. Философская энциклопедия: в 5 т. / под ред. Ф. В. Константинова. – М.: Советская энциклопедия, 1962. – Т. 2: Дизъюнкция – Комическое. – 575 с.
10. Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет / сост., пер., вступ. ст., прим. А. В. Михайлова. – М.: Гнозис, 1993. – 464 с.